

Devlet Bilimi: Göçebe ve Yerleşik Devlet¹

Ferda Koç, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ORCID: 0000-0002-9168-4887

E-Posta: fkoc@agri.edu.tr

Çalışmanın Önsöz'ünün hemen başında “*Devlet Bilimi Göçebe ve Yerleşik Devlet*” adlı kitabın, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü-Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı (doktora programı) içerisinde yer alan “Devlet Bilimi Metodolojisi” isimli doktora dersinin ürünü olduğu belirtilmektedir. Fakat bu kitap, bu ders kapsamında ele alınan tüm konuların içeriğinin yansımaları olmayıp ders içerisinde zamanla belirli boyutlarının önem kazanmasıyla öne çıkan birkaç başlığın yansımasıdır.

Öncelikle kitabın biçimsel yapısı hakkında bilgi vermek gerekirse kitap 2023 yılında İmge Kitabevi tarafından basılmıştır. Kitabın kapağında yer alan görselin nereden alındığına yönelik herhangi bir bilgi iç sayfalarda bulunmamaktadır. Bu durum okuyucunun kitap kapağıyla içeriğini doğru ve kolayca ilişkilendirerek anlamlandırmasını güçleştirmektedir. Fakat kitap kapağında yer alan görsel biraz araştırıldığında, Dîvanü Lügâti't-Türk'te (Türk Dili Sözlüğünde) Kaşgarlı Mahmut'un 11. yüzyılda Balasagun'u merkez alarak çizdiği harita olduğu anlaşılmaktadır. Bu harita Türklerin yaşadığı bölgeleri ve yakın ilişkide buldukları komşuları göstermek amacıyla çizilmiştir.² Bu bilgiyle birlikte düşünüldüğünde, kitabın kapağı ile konusunun gayet uyumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Kitabın kapağı kadar kitabın içeriğini yansıtan içindekiler sayfası da oldukça ilgi çekicidir. Kitabın içindekiler sayfası incelendiğinde kitap giriş ve sonuç dışında beş bölümden oluşmaktadır. İçindekiler kısmında dikkat çeken iki husus bulunmaktadır. Birincisi, bölümler arasındaki sayfa sayısı dengesizliğidir. Şöyle ki, kitabın 1. bölümü yaklaşık 15 sayfayken, 2. ve 3. bölümler ortalama 40, 4. ve 5. bölümler ise ortalama 68 sayfa genişliğindedir. Bu dengesizlik muhtemelen yazarın son bölümleri asıl tartışma alanı olarak görmesinden kaynaklıdır. İkinci dikkat çekici husus, 4. ve 5. bölümlerle ilgilidir. Buna göre kapakta kitabın adı

“Devlet Bilimi Göçebe ve Yerleşik Devlet” olarak verilmişken içindekiler kısmında sıralama değişmiş ve 4. bölümde Yerleşik Devlet, 5. bölümde ise Göçebe Devlet konusu ele alınmıştır. Yine kitapta dikkat çeken bir başka özellik, her bölümün zengin bir literatür taramasıyla ele alınmasıdır. Buna yazarın bütün kitaba hâkim olan düzgün Türkçesi eklendiğinde, ortaya akıcı ve kolay anlaşılabilir bir çalışma çıkmaktadır.

Kitabın düşünsel kalkış noktası, mevcut devlet algımızın ve bilginin Batı kaynaklı oluşudur. Bu Batı kaynaklı devlet kuram ve yaklaşımları esasen yerleşik devleti esas aldığı için dünya tarihinin çok önemli bir olgusu olan Avrasya göçebe toplumlarının devletliği ihmal ve inkâr edilmektedir. Nitekim Türkçe literatürde de konuyu çalışan yazarlar, Türk devlet kuramlarının göçebe kökenlerini batılı devlet anlayışına uygun olarak yorumlamaya çalışmışlardır (s. 12). Bu bakımdan kitabın yazılış amacı, (kapağın hemen üstündeki Türkiye Cumhuriyeti’nin yüzüncü yılına armağan atfıyla birlikte düşünöldüğünde) göçebe devlet mirasına sahip olup bugün ulus-devlet olarak varlığını sürdüren Türkiye Cumhuriyeti’nde Avrasya’nın bütünselliği içinde kendine özgü devlet geleneğini, diğer göçebe devlet kökenli devletlerle etkileşim içinde ve özgüvenle korumasına ve sürdürmesine hizmet olarak tarif edilebilir (s. 264-265). Bu bağlam içinde kitabın temel tezi, bağımsız bir inceleme nesnesi ve müstakil bir bilim dalı olarak görölmeyen devlet olgusunu yerleşik ve göçebe devlet ikiliği içinde yeniden tartışmaya açarak göçebe devletin de bir devlet türü olduğunu ortaya koymaktır (s. 17). Bu tez doğrultusunda kitabın konusu, birbirini tamamlayan iki parçadan oluşmaktadır. Birincisi, yerleşik devletin genel devlet kavramının sadece bir alt türü olduğunu gösterebilmek için yerleşik devletin tanımını, niteliklerini ve gelişimini ortaya koyan kavram ve yaklaşımları eleştirel biçimde incelemektir. İkincisi ise, yerleşik devleti genel devlet kavramıyla özdeşleştiren algıları kırmak için göçebe toplumların devletliğini (yokluk, eksiklik veya tamlık üzerinden) inceleyen yaklaşımların gelişimini gözden geçirerek nihai noktada göçebe toplumun devletliğini ortaya koymaktır.

Çalışmanın planına bakıldığında, giriş bölümünden sonra devlet olgusuyla ilgili temel kavramların yer aldığı Sözcükler bölümü gelmektedir. Bu bölümden sonraki iki bölüm, devlet kavramının ve olgusunun bilimsel olarak nasıl ele alındığını inceleyen disiplinler ve metodolojik yaklaşımlardan oluşmaktadır. 4. ve 5. bölüm ise sırasıyla yerleşik devleti ve göçebe devleti incelemektedir. Sonuç bölümünde ise genel devlet tanımı ve göçebe devlet kavramı tekrar gözden geçirilmektedir.

Bölümlerin gerek teorik gerekse de yöntemsel olarak birbirinden ayrılması

sebebiyle her bir bölümü ayrı olarak ele alıp incelemek faydalı olacaktır. Bu düşünceden hareketle “Sözcükler” başlığını taşıyan ilk bölümde yazar, çalışmanın kavram setini betimlemiş ve böylece çalışmanın kuramsal altyapısını hazırlamıştır. Bu bölümdeki kavram haline gelmiş sözcükler *il/el*, *devlet* ve *the state*’dir. Yazar bu sözcüklerin kökenbilimsel (etimolojik) anlamları üzerinde durmanın ilk etapta anlamlı ve yararlı olacağını altını çizmiştir.

Yazar tarafından ilk ele alınan sözcük “*il/el*”dir. Burada yazar tarihsel seyir içinde sözcüğün değişen anlamlarına sözlükler, tarih kitapları ve coğrafya üzerinden yola çıkarak ışık tutmaktadır. Sözlükler içerisindeki anlamlarına odaklanıldığında sözcük 11. yüzyılda ülke ve beylik yönetimine karşılık gelirken; 7-13. yüzyıllar arasında ülkeyi değil, toplumu ve toplumun yönetimini anlatmakta; 19. yüzyılda ise bu kez toplumu ve ülkeyi işaret etmesine rağmen yönetimi ifade etmemektedir. Tarih kitaplarında ise dar anlamda göçebe ve yörük topluluğuna işaret ettiği vurgulanmıştır. Coğrafyaya göre anlamı ise kimi Orta Asya ülkelerinde devlet kimi Orta Asya ülkelerinde ise ülkedir. Burada yazarın *il* sözcüğü üzerine temel vurgusu bu sözcüğün Türkçenin etimolojik evrimi içinde ülkeden ülkeye farklı anlamlar edindiği ancak bu sözcükle tanımlanan asıl olgunun modern devlet olmadığıdır. *İl*, genel devlet kavramı olarak görülebilir. Özellikle de göçebe devletin Türklerdeki kavramsal karşılığı olarak kabul edilebilir. Nitekim Türklerde yerleşik devlete geçişle birlikte bu kavramın yönetim anlamının kaybolup Arapçadan gelen devlet sözcüğünün öne çıkması, bu önermeyi doğrulamaktadır.

Yazarın 1. bölümde odaklandığı ikinci sözcük *dawla*’dan gelen “*devlet*”tir. *Devlet* sözcüğü zengin çağrışımlara sahiptir: “döngü, talih, servet ve iktidar” sözlüklerde öne çıkan karşılıklardır. Ayrıca Kâmûs-ı Türkî’de daha teknik olarak “müstakilen idare olunan hükümet ve ülkesi” ile “hüküm süren sülale” anlamlarını da taşır. Tüm bu anlamların ortak zemini, iktidarın, servet ve şansla birlikte tedavül etmesi, elden ele geçmesidir. Bir hanedan yükselirken diğeri düşer; bir savaş birdenbire bir devletin sonunu getirirken yeni bir devletin kurulmasına yol açar; bir hanedan ganimetle aniden zengin olur, diğeri ise her şeyini kaybedip fakirleşerek önemini yitirir. Tüm bunlar, Arap-İslam medeniyeti içinde *devlet* olgusunun istikrarsızlığı temelinde biçimlenen bir anlayışına işaret eder. Yazar, bu anlamıyla *devlet* kavramının, *il* sözcüğünden farklılığını vurgulamaktadır. *Devlet* sözcüğü, yüksek mevki, dediğini yaptırma ve kudret sahipliği, elden ele geçebilen yönetme gücü iken, *il* sözcüğü ise iktidarla değil halk-toplum birliğiyle bağlantılı bir çağrışım taşımaktadır (s. 26). Burada yazar açıkça belirtmese de *il* sözcüğünün Türklerde göçebe devletin, *devlet* sözcüğünün ise yerleşikliği geçerken toplumsal tabakalaşmanın da belirdiği yerleşik devletin etiketi olduğu

çıkarmında bulunabiliriz.

Çalışmanın vurguladığı temel bir iddia, göçebe devletin de genel devlet kavramının bir alt türü olduğudur. Bu iddia, hâlihazırda kullanılan bilimsel devlet çözümlerinin sadece yerleşik devlete odaklandığına işaret ederek bir itiraz halini almaktadır. Ancak ortada iki değil, üç terim bulunmaktadır: 3000 yıllık göçebe devlet, 5000 yıllık yerleşik devlet ve son 500 yılda gelişen modern devlet (s. 77, s. 247). Modern devlet, farklı dönemlerde *polis*, *civitas*, *res publica* gibi terimlerde ifade edilen Avrupalı yerleşik devletin içinden evrilip daha sonra ulus-devletle birlikte evrenselleşmiş ve genel devlet kavramını ifade eden bir anlam kazanmış bir devlet türüdür. Modern devlet *the state* sözcüğüyle karşılayan yazar, Bluntschli ve Skinner'a yaptığı atıfla etimolojik (kökenbilimsel) ve genealojik (soybilimsel) farklılığını ve dönüşümünü incelemektedir. Bluntschli'nin savunduğu etimolojik (kökenbilimsel) bilgiye göre, sözcük önceleri durmak anlamına gelirken daha sonraları ise egemenlik anlamına evrilmiş, zamanla sözcük "genel olarak devlet kavramını" ifade eden anlama dönüşmüştür. Skinner ise genealojik (soybilimsel) bilgiyi savunmuş, *the state*'i "kullanıldığı dilde ve zamanda geçerli olan" bir terim olarak görmek gerektiğini savunmuştur. Buradan hareketle Skinner, kendi dilinde kullanılan *the state* sözcüğünün 16. yüzyılın sonu-17. yüzyılın başında ortaya çıktığını vurgular. Böylece *the state* ile ilgili tüm sözcük dağarcığı son 500 yıllıktır. Burada *the state* olarak vurgulanan Batı Avrupalı modern-devletten başka anlamı değildir. Bu noktada ciddi karışıklıklar ortaya çıkmaktadır. İlk olarak *the state* kavramı kullanıldığında, gerçekten hangi devletten bahsedildiği karışmaktadır. Kavramın Batı dillerinde genel devlet kavramı haline gelmesi, kullanım biçimine göre modern devleti veya genel olarak yerleşik devleti kastedebilir. İkinci olarak eğer *the state* Latince'den türemiş özel bir kavramsa, Latince'nin kültür dairesinin dışında kalan bölgeler için devletin yokluğundan mı bahsedilmesi gerekecektir? Bu soruya olumlu yanıt vermek pek mümkün olmadığı için yazar, kapsayıcı nitelikte kendi devlet tanımını vererek bölümü kapatmaktadır: "İnsan toplumlarının iktisadi ve toplumsal örgütlenme ve yönetim tarzı" (s. 34). Bu tanım, göçebe devleti, yerleşik devleti ve modern devleti kapsamayı başarmaktadır. Ancak bu kadar geniş tutulan bir devlet tanımı, çalışmanın ilerisinde başka sorunlar yaratmaya eğilimlidir.

Kitabın 2. bölümü "*Disiplin Çokluğu*" başlığından oluşmaktadır. Bu bölümün hareket noktası, devlet olgusunun müstakil bir çalışma alanı olarak görülmeyip farklı bilimsel disiplinler tarafından, her bir disiplinin kendi ilgi alanı temel alınarak ayrıştırıldığıdır. Yazar bu bölümde devlet olgusunu doğrudan açıklayan siyaset felsefesi, genel kamu hukuku, sosyoloji, siyasal antropoloji, siyaset bilimi ve

kamu yönetimi bilimini zengin bir literatür taramasıyla ele almıştır. Ancak yazar bunları disiplin çokluğu başlığı altında incelese de bunlara kimi zaman *disiplin* (s. 35) kimi zaman *alan* (s. 46) kimi zaman ise *bilim dalı* (s. 64) olarak adlandırmıştır. Yine bu bölüm, yazarın devlet olgusuna bilimsel bakış açısını anlamak açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Bu bakımdan, kitabın tamamına sinen özellikle iki temel çıkarımdan bahsedilebilir: İlki, bu disiplinlerin devletin farklı boyutlarını kendi yöntemlerine göre ele aldığı ve bu yüzden devlete özgü ortak bir inceleme metodolojisinin olmadığı; ikincisi ise, bu disiplinlerin birbiriyle ayrıksı olmadığı ve her bir disiplinin başka bir disiplinden beslendiğidir. Örneğin, kitapta ilk ele alınan siyaset felsefesi disiplininin siyasal düşünceler tarihinden; genel kamu hukuku disiplininin anayasa hukuku, siyaset felsefesi/siyasal düşünceler tarihi, siyasal antropoloji, siyaset biliminden; sosyoloji disiplininin kimi zaman siyaset biliminden; siyasal antropoloji disiplininin sosyoloji ve siyaset biliminden; siyaset bilimi disiplininin ise, siyaset sosyolojisi, siyaset psikolojisi ve siyaset felsefesinden; kamu yönetimi disiplininin ise, net olmamakla birlikte, özellikle Türk kamu yönetimi incelemelerinde anayasa ve idare hukukundan beslenmektedir. Ancak bunlar içerisinde dikkat çeken ve mutlaka tartışılması gereken, siyaset bilimi ve kamu yönetimi disiplinleridir. Yazar özellikle siyaset bilimi ve kamu yönetimi disiplinlerini incelerken, diğer disiplinlerde farklı olarak yöntemsel bazı değişikliklere gitmektedir. Buna göre *ilk değişiklik*, diğer disiplinlerde o disipline ait olan başlıca kaynaklara (ders kitaplarına) atıfla hem disiplinin diğer disiplinlerden nasıl beslendiği hem de nasıl bir devlet olgusunun ele alındığı net bir şekilde ortaya konulmaktadır. Hatta kitapta yazar, dört disiplin için kısa yorum eklemektedir: Bu 4 disiplinin genel devlet vurgusu devlet türü içerisinde yer alan yerleşik devlet olduğudur. *İkinci değişiklik* ise, yazarın dört disiplini çok titiz bir şekilde gözden geçirdiği ve sınıflandırdığı; siyaset bilimi ve kamu yönetimi disiplininde ise temel çalışmaların diğer disiplinlerde kullanılan yöntemlerle incelendiğini görmenin mümkün olmadığı üzerinedir. Yine yazarın özellikle kamu yönetimi disiplininin diğer disiplinlerden ayrı bir yere koyması ve bu disiplin için “*devlet olgusu üzerine çalışmalara sağlam destek verecek bir yapıya sahip*”, “*siyaset bilimi gibi devletten kaçmamıştır*” (s. 73) vurgusu oldukça dikkat çekicidir. Ancak yazarın bu iddiasını temellendirecek tartışmalar derinleştirilmemiştir. Belki bundan daha önemlisi, kitabın üzerinde yükseldiği asıl ikilik olan yerleşik-göçebe devlet ayrımı açısından da bu disiplinlerin ele aldığı devlet olgusunun (yerleşik-göçebe) ne olduğuna yönelik açıklayıcı bilgiye veya yoruma pek yer vermediğini görüyoruz.

Bu bölümün son başlığında yazar, devlet olgusu için ayrı bir disiplin yaratılmasının mümkün olup olmayacağını tartışmaktadır. Yazar, genel kamu hukukçusu Cemal Bali Akal’ın “Devlet Kuramı adı altında ayrı bir çalışma kurulmalıdır”

önerisine karşı çıkmaktadır. Bu itirazı, bölümün başında devlet olgusunun farklı disiplinlere bölünerek bağımsız bir inceleme alanı olarak gelişmediğine dair tespitiyle birlikte düşünüldüğünde ilginçtir. Ancak yazara göre Akal'ın önerdiği “Devlet Kuramı disiplini devlet olgusunu tarihsel gerçekliği içinde incelemek” yerine “devlet düşüncesi üzerine çalışmak” anlamına gelecektir (s. 74). Bunun en önemli nedeni, küreselleşme çağında ulusal egemenlik yerine ulusötesi hukuk ve örgütler lehine zayıflatılmış yeni bir devlet kavramını temel almasıdır.

3. bölüm “*Metodolojik Yaklaşımlar*” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm, bir önceki bölümle birlikte devlet olgusuna dair bilimsel perspektiflerin incelenmesini devam ettirmektedir. Bununla birlikte 2. bölümde farklı disiplinlerin konu alanları ve birbirleriyle ilişkileri ele alınırken; bu bölümde, “devlet olgusunu metodolojik olarak nasıl inceleyebiliriz?” sorusuna cevap aranmaktadır. “Devlete ilişkin bilgiyi özü bakımından değerlendirmenin yolu, ancak metodolojik sınıflandırma olabilir” (s. 81) yargısından hareket eden yazar, tarihsel metodolojilerin toplum bilimlerinin ve devlet olgusunun ele alınmasında kurucu yöntem olduğunu iddia etmektedir. İzleyen bölümlerde yerleşik ve göçebe devletin kökenlerinin araştırılması açısından bu yargı tutarlı olsa da tarihsel bir açıklamanın başka tür açıklamalara niçin üstün olduğu tam olarak açıklanmamıştır. Yine de bu iddia doğrultusunda bir sınıflandırmaya giden yazar, mevcut tarihsel metodolojileri nesnel ve öznel tarihselcilik yaklaşımı olarak iki grupta toplamaktadır. Her ikisi de devleti bir gerçeklik olarak kabul etmesine karşın; nesnel tarihselcilikte temel vurgu, tarihi belirli yasalar çerçevesinde ve evrensel nitelikler bakımından açıklamak iken öznel-tarihsellikte ise devlet, tarihi kendine özgü kültürel parçalardan ibaret ve genellenemez sayılmaktadır. Nesnel tarihselcilik için örnek olarak tarihsel materyalizmi ve Durkheim'ın sosyolojik metodolojisini inceleyen yazar, öznel tarihselcilik için ise Jellinek-Weber'in kültürcü ampirik/ideal tip metodolojisine odaklanmıştır. Hem tarihsel materyalizm hem de Durkheim'ın sosyolojik metodolojisi, devleti insan zihninin dışında kendinde bir gerçeklik olarak ele almaktadır. Ancak yine her iki yaklaşım da devleti bağımsız bir olgu olarak doğrudan incelemeye gitmemektedir. Tarihsel materyalizm açısından asıl odak toplum olup, toplumun sosyoekonomik dönüşümü üzerinden devlet açıklanmaktadır. Durkheim sosyolojisinde de ayrı bir devlet sosyolojisi alanı belirlenmemekte, devlet, ikincil ilişki topluluklarının birleşmesinden oluşan, üyeleri üzerinde bir iktidara sahip ve kendi üzerinde başka bir güç tanımayan bir yapı olarak tanımlanmaktadır (s. 101). Tarihsel materyalizm, toplumsal sınıf olgusuna ve sömürü ilişkilerine dikkat çekilmesine, Durkheim ise, devlet tanımını toprak ve nüfus ölçütlerinden kurtarıp göçebe siyasal örgütlenmelere genişletilmesine imkân sağlamıştır. Öznel tarihselciliğin kökeninde, toplum bilimlerinin doğa bilimleri gibi incelenmesine itiraz yer almaktadır. İnsana

ilişkin olguların kaçınılmaz biçimde bireyselliğin etkisi altında olacağını savunan Yeni-Kantçılık esinli düşünürler, insana ve topluma dair yapı ve ilişkilerin doğa bilimlerinden farklı bir yöntemle ele alınması gerekliliğini iddia ederek metodolojik çoğulculuğu savunurlar. Bu yaklaşımlar; manevi, psikolojik veya kültürel olarak incelenen nesnenin biricikliğinden hareket ettikleri için öznel tarihselcilerdir. Devleti de genel bir devlet kavramı üzerinden değil, belirli bir kültür alanı içindeki somut bir devlet olgusundan hareketle incelemeye yönelirler. Kitapta bu yaklaşım, Jellinek ve Weber'in düşüncelerinde özetlenmiştir.

Yazar bu bölümde özellikle yaklaşımlar altında her başlığı ayrıntılı ve çok titiz bir şekilde aynı yöntemle ele almıştır. Yöntemsel açıdan yazar yaklaşımlarda sistemsel olarak önce metodoloji hakkında açıklayıcı bilgiye daha sonrasında bu yaklaşımların temsilcilerine (temel çalışmalarına ve çalışmalardaki devlet ile ilgili temel görüşlerine) ve en son olarak da bu yaklaşımların Türkiye'deki etkisine yer vermiştir. Ancak bu bölümde bazı kavramsal tutarlılık ve biçim-içerik sorunları da göze çarpmaktadır. Bölümün ana başlığı Metodolojik Yaklaşımlar olarak verilirken bölüm içinde metodoloji-yöntem-yaklaşım kavramları birbirleri yerine geçecek biçimde (sayfa 92'de tarihsel materyalist metodoloji-yöntem-yaklaşım örneğinde görüldüğü gibi) kullanılmaktadır. Yine nesnel-tarihselcilik ve öznel-tarihsellik yaklaşımları içerisinde geçen *tarihselcilik* ve *tarihsellik* kavramlarının kullanımında kavramsal tutarsızlıklar bulunmaktadır. Örneğin, giriş kısmında, sayfa 81 ve 92'de, yaklaşımların adlandırılması nesnel-tarihsellik ve öznel-tarihsellik şeklinde karşımıza çıkarken sayfa 91'de ise bu adlandırma nesnel-tarihselcilik ve öznel-tarihsellik şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan içerik sorunu açısından sayfa 81'de kültürcü ampirik/ideal tip metodolojisi ile ilgili aktarımda sadece Weber vurgusu yapılmış, Jellinek göz ardı edilmiştir. Oysaki bölümün en son başlığı olarak yer alan Kültürcü "İdeal Tip" Metodolojisi başlığında hem Jellinek hem de Weber'in temel düşüncelerinin altı çizilmiştir. Bölümde görülen biçimsel sorun ise, bölümün çoğu yerinde öznel-tarihsellik başlığı altında Kültürcü "Ampirik/ İdeal Tip" Metodolojisinin yer almasıdır. Bu başlık bölümün en son alt başlığı olarak Kültürcü "İdeal Tip" Metodolojisi adlandırılmasıyla kitapta yerini almıştır. Oysaki bölümün çoğu yerinde "ampirik/ideal tip" olarak kullanılmaktadır. Yine bu alt başlık, kendinden önceki alt başlık adlandırılması gösteriminden farklı başlıklandırılmıştır. Ancak diğer başlığa biçimsel açıdan uyum sağlaması açısından Kültürcü "Ampirik/İdeal Tip" Metodoloji: Jellinek-Weber şeklinde gösterilebilir.

4. bölüm "*Yerleşik Devlet*" başlığını taşıyan, ardılı olan bölümle birlikte çalışmanın asıl kuramsal tartışmalarını içeren ve yazarın özgün savlarının belirlediği bölümdür. Bu bölümde (yerleşik) devletin tanımına, ortaya çıkma nedenine (kökenine)

ve niteliğine yer verilmiştir. Zengin ve kapsamlı bir literatür taraması içeren bölümün en dikkat çekici ve baskın özelliği, yürütülen tartışmalarla ilgisine bağlı olarak, daha önceki bölümlerde irdelenen ve değinilen kavram setlerinin, disiplinlerin ve yaklaşımların yoğun biçimde kullanımınıdır.

Yazarın bu bölümün başından itibaren temel vurgusu, devlet üzerine düşüncelerimizin kaynağının *Batı kaynaklı* olduğu ve *devlet nedir* sorusuna yönelik verilen tanımın da bu kaynak içerikli olduğudur. Bu vurgunun bu kadar güçlü olmasının nedeni (yazarın başka bir çalışmasında özlü biçimde vurguladığı üzere)³ bugün genel olarak kullanılan devlet tanımlarının genel olmayıp yerleşik devlete ait oluşu ve yerleşik devletin tanımının da evrensel olmayıp Batı Avrupa kaynaklı oluşudur (s. 125). Bu durumun sonucu olarak mevcut devlet tanımları, Batı dışında gelişmiş devlet olgusunu reddederek kendisini biricikleştirmektedir ki bu da göçebe devlet de dâhil olmak üzere, Batılı olmayan siyasal örgütlenmelerin hepsinin devlet niteliğinin eksik veya bozuk görülmesine yol açmaktadır. Üstelik 15. yüzyıldan sonra modern devlet (*the state*) belirilmiş ve onunla birlikte “devlet olma payesi” yalnızca ona sunulunca devlet tanımı daha da daralmıştır. Artık modern devletle özdeşleşemeyen siyasal yapılar devletsiz görülmüştür. Konu özellikle dünya çapında ele alındığında Doğulu devlet örnekleri reddedilemediği için onları daha niteliksiz siyasal yapılar olarak gösterecek kültürel-medeni ölçütler devreye girmektedir.

Batılı (yerleşik) devlet, tarihsel bir perspektif içinde ya doğrusal-evrimci ya da döngüsel-evrimci bir biçimde açıklanır. Her iki yaklaşım da devleti, tarımcı, şehirli ve yazılı bir uygarlıkla gerekçelendirir. İlginç husus, bu koşullara sahip olmalarına rağmen Doğulu devletlerin hep Batı’nın gelişim aşamasından geride görülerek atipikleştirilmesidir. Marksist Asyatik üretim tarzı, Weberci patrimonyalizm ve sultanizm çözümlenmeleri, Aydınlanmanın Doğu despotizmi modeli ve onun 1950’lerde Karl Wittfogel tarafından güncellenen hidrolik toplumlar tezleri, farklı noktalardan hareketle aynı yere, Doğulu devletin Batılı modelle karşılaştırıldığında tarihsel olarak gelişme potansiyeli olmayan, durgun ve hatta irrasyonel devlet tipine karşılık geldiğidir. Peki, Asyatik tarz, patrimonyalizm ve Doğu despotizmi devlet değilse, devlet nasıl tanımlanmalıdır?

Genel kamu hukuku içinde geliştirilmiş olan “üç unsurlu teori”, en fazla kabul görmüş devlet tanımıdır. Buna göre devlet adına layık olan bir siyasal örgütlenmenin, toprak (ülke), insan (halk/ulus) ve iktidar (egemenlik, kural koyma ve zorla uygulama gücü) unsurlarının hepsine birden sahip olması gerekir. Burada en dikkat çekici olan, toprak unsurudur. Çünkü bu unsur temel alındığında, belirli bir toprak parçası üzerinde kurulu olmak doğrudan

yerleşik toplumlara has bir özellik olduğu için göçebe toplumlarının devlet olarak kabulü imkânsız hale gelmektedir. İnsan unsuru ise, soy ortaklığı, dil birliği, inanç birliği gibi nesnel etkenler ile ortak amaç için birlikte yaşama gibi öznel niteliklerden oluşmaktadır. Bunların hepsi, tam gelişmiş halinde modern (ulus) devlet bünyesinde bir araya gelmektedir. Bu nedenle insan unsuru modern devleti karşılayan unsurdur. İktidar unsuru ise çalışmanın başında (s. 11) toplumun üstünde hiyerarşik, merkezileşmiş, aygıtlı bir yapı olarak tanımlanmıştır. Ancak bu bölümde, bu unsurun 19. yüzyılın sonuna kadar egemenlik, 20. yüzyılın başından itibaren ise iktidar olarak tanımlandığı vurgulanmıştır. Yazarın üç unsurlu teori üzerinden yürüttüğü tartışma, göçebe devletin ve Doğulu devletin niçin (yerleşik) devlet tanımının dışında kaldığını çok net biçimde aydınlatmaktadır. Bununla birlikte özellikle bu alt başlıkta beliren ama bölümün genelinde ve hatta kitabın tamamında görülen bir muğlaklığa da dikkat çekmek gerekmektedir: Yerleşik devletle modern devlet arasındaki ayrım, net ölçütlerle verilmemekte ve ikisi birbirinden ayırıştırılamamaktadır. Yerleşik devletin 5000 yıllık, modern devletin 500 yıllık olması dışında ikisi birbirinden nasıl farklılaştırılabilir? Yukarıda görüldüğü gibi, insan unsurunun modern ulusa, üstün iktidar gücünün modern egemenlik anlayışına çıkması, her ikisini iç içe geçirmektedir.

Bölümde yer alan “Devletin Nedeni-Kökene” başlığının temel amacı, devletin ortaya çıkma nedeni nedir sorusunu araştırmaktır. Yazara göre bu soruyu araştırmak öncelikle disiplinler içerisinde siyaset felsefesinin alanına ait bir konudur. Böylece yazar bu başlıkta 2. bölümde yer alan disiplinlere atıfla bu disiplinlerin devlet olgusu tartışmasında önemli bir yer teşkil ettiğinin önemini tekrar vurgulamaktadır. Yine bu sorudan hareketle, yazar devletin ortaya çıkma nedenini üç temel zorunluluk (ilahi, doğal ve çok-nedenli) yaklaşımına dayandırmaktadır. Her bir yaklaşımın farklılığını net ve anlaşılır bir şekilde ortaya koymaktadır. Ancak burada da sürdürülen tartışmanın “genel” devlet olgusunun mu yoksa yerleşik devletin mi kökenine dair olduğu tam olarak anlaşılmamaktadır. Her iki olasılık da yerleşik devletle göçebe devlet arasında somut bir ayrımın nasıl yapılması gerektiği sorusunu ortada bırakmaktadır.

Bölümün son alt başlığı, “Devletin Gerçekliği: Niteliği”dir. Felsefi düzlemde gerçek ile gerçeklik kavramlarını birbirinden ayıran yazar, fiziksel varoluş ile bir şeyin nesnel niteliğinin birbirinden ayrı olduğunun altını çizerek devletin gerçekliğinin nasıl türde bir gerçeklik olduğunu tartışmaktadır. Yazar burada literatürde yer alan üç ana savdan (s. 180) yola çıkarak açıklama getirmektedir. Birinci sav: “Devlet Birincildir ve Maddidir” olup, bu savı organizmacı, iradi, çıkar temelli teorilerle açıklamaktadır. Ancak yazar “Devlet Birincildir ve

Maddidir” savının üç açıklaması olduğunu belirtmesine rağmen dördüncü bir açıklama olarak kurum teorisine de yer vermiştir. “Devlet ikincildir ve İşlevdir” adlı ikinci sav, devleti kendi başına bir gerçeklik olarak kabul etmeyip onu oluşturan bireylerin toplamına karşılık geldiğini ve bu toplamın ortak işlevlerini karşıladığını iddia etmektedir. Son olarak “Devlet ikincildir ve Maddidir” savı, devleti bir maddi gerçeklik olarak kabul etse de başka bir şeyin dolayımıyla onu açıklar. Marksist görüşe göre sınıf mücadelesi, fetih teorisine göre savaş ve fetih olgusu, devleti asıl var eden, onun kökenini oluşturan esas etmenlerdir. Yazarın bu bölümü yazmaktaki bir amacının da devleti bir gerçeklik olarak görmeyip sadece etimolojik açıklama ile onu incelemekle yetinen Yeni Kantçı düşünce çizgisine karşı, gerçek ile gerçeklik ayrımı üzerinden bir cevap verme niyeti olduğu da söylenebilir.

Zengin bir literatür tartışmasına dayanan, devlet olgusunun Batı merkezli algısını, teorisini, kökenini ve gerçekliğini farklı açılardan ele alan “Yerleşik Devlet” bölümü, kendi başına devlet kuramını çalışmak isteyenler için önemli bir başucu kaynağı niteliğine sahiptir. Ancak teorik olarak yerleşik devletle modern devlet ve genel devletle, yerleşik ve göçebe devlet arasındaki ayrım ölçütlerinin net olarak formüle edilmemesi, bölümün teorik derinliğini zayıflatmaktadır.

Yazar 5. bölümde “Göçebe Devlet” konusuna odaklanmıştır. Bölümün ilk iki başlığı olan “Avrasya Bozkırına Dünya Gıda Örgütü (FAO) Övgüsü” ve “Göçebe Nitelenmesine İtiraz”da yazar, göçebe kavramının özgül anlamını irdelerken bu kavramın aynı zamanda bir devlet türü olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Bu bakımdan önce pastoralizm (çobanlık, meracılık) kavramının anlamsal dokusundaki değişikliğe daha sonra ise Amerikan cowboy’luğuna dikkat çekerek göçebeliliğin salt bir “gezgin sürü gütme” olmadığını, iktisadi faaliyetin ötesinde katmanlı bir işbölümü ve örgütlenmeye karşılık geldiğini vurgular. İkinci alt başlıkta ise yazar, Sadri Maksudi Arsal, Bahaeddin Ögel, Ziya Gökalp, Zeki Velidi Togan ve İbrahim Kafesoğlu’nun çalışmalarından hareketle Batılı-yerleşik devlet paradigması içinden gelişmiş olan “Göçebelilik, devletsizliktir” savının Türkçe literatürde nasıl yansıdığını incelemektedir. Burada Batılı savların Türk tarihine uyarlanmasının tam olarak mümkün olmadığı kabul edilmesine rağmen, göçebelikle ilgili olumsuz çağrışımlar bütünüyle giderilemediği için göçebeliliğin karşısına konargöçerlik çıkarılmaktadır.

Yazar, göçebeliliği bir iktisadi etkinlik olarak görüp onun kendine özgü bir devlete karşılık geldiğini reddeden “inatçı Batı yanılığını” daha net ortaya koyabilmek için bir yöntem değişikliğine gitmekte ve “Yerleşik Devlet” bölümünden farklı olarak göçebeliliğe yönelik algıların toplanabileceği “göçebelilik barbarlıktır”, “göçebelilik

devletin nedenidir”, “göçebe feodalizmi”, “göçebe devlet erken devlettir” , “göçebe devlet ‘alternatif devlet’tir”, “göçebe devlet bir devlet türüdür” başlıklarını taşıyan altı sav formüle etmektedir. Göçebe devlet bölümünün bu kitap içinde en dikkat çekici yönü, kurgusunun, göçebe toplumlar olgusuna tarihsel gelişim sürecinde basitten karmaşığa doğru sıralandığı söylenebilen altı sav üzerine dayandırılmasıdır. Yazar bu savları, Türk devleti için ayrı bir önem arz eden bir konuda, tartışmaların çok kısır kaldığı gerekçesiyle kapsamlı ve detaylı bir literatür taramasıyla ve titiz ve emek yoğun bir çabayla ele almıştır. Her bir savda, sistemsal olarak öne sürülen her bir düşünce yumağında, farklı düşünürlerin görüşlerine (yabancı-yerli) karşılaştırma yöntemiyle yer verilmesi; bunun yanında her savı anlamada basitleştirici bir betimleme yoluna gidilmesi, öne sürülen her savın daha anlaşılır kılınmasını sağlamıştır.

Bu bölümün en son başlığı olan “Göçebe Devletin Niteliği”nde, yazar içsel-dışsal dinamiklerin mi belirleyici olduğuna ve göçebe devlet örgütlenmesinin hiyerarşik-heterarşik mi olduğuna odaklanır. İçsel-dışsal dinamikler ekseninde dışsal dinamikleri vurgulayanların ulaştıkları sonuç, göçebe toplumların kendi dinamikleriyle gelişip devletleşme aşamasına ulaşamadıklarıdır. Tersine, içsel dinamiklerin etkisine dikkat çekenler ise, göçebe toplum örgütlenmesinin de yerleşik devlete denk bir devlet olduğunu savunurlar. İkinci eksen olan hiyerarşi-heterarşi eksenini, devlet örgütlenmesinin niteliğini ele alır. Bu bakımdan yerleşik devlet, açık bir biçimde hiyerarşik bir yapıdır. Buna karşın göçebe devlet, çok daha geniş bir alana yayıldığı için (bu kadar geniş bir bölgeyi katı bir merkezîyetçilikle yönetemeyeceğinden) belirli düzeyde heterarşik öğeler içermek durumundadır. Sonuç olarak göçebe devlet, hem hiyerarşik hem de heterarşik yapılara dayanır.

Toparlamak gerekirse, Prof. Dr. Birgül Ayman Güler’in *Devlet Bilimi: Göçebe ve Yerleşik Devlet* isimli çalışması, siyaset biliminin ve yönetim biliminin en temel kavramlarından biri olan devleti, özgün bir iddiayla, dikkat çekici bir çerçeve içinde, çok emek harcadığı belli olan ayrıntılı ve kapsamlı bir incelemeyle ve akıcı bir üslupla ele almaktadır. Kitabın literatüre temel katkısı, devlete yönelik kavrayışların ufku genişletmek olarak ifade edilebilir. Bu bakımdan kitap, Batılı-yerleşik devlet temelinde yükselen ve giderek daha çok modern devletle (*the state* ile) özdeşleşen genel devlet kavramının dışladığı göçebe toplumların devletlilik niteliğini güçlü biçimde vurgulamaktadır. Bu vurgu, genel Türk tarihi içinde belirmiş devlet olgusunun incelenmesinde özgün yorumlara kapı açabilir. Zira Güler’in de belirttiği gibi, 20. yüzyılda Türk devlet geleneğini açıklamaya çalışan literatür, daha çok Batılı devleti kerteriz almıştır (s. 199). Güler’in çalışması, hem yerleşik devletin kendine özgü niteliklerine ve gelişim sürecine

ışık tutması hem de göçebe toplumların devletliğine yönelik farklı açıklamaları kuşatan geniş bir literatürü derleyip okuyucusuna sunması ile bu konuda yeni çalışmalara rehberlik edebilir. Bununla birlikte bitirmeden, çalışmaya yönelik bazı eleştirileri de dile getirmek yararlı olabilir. Öncelikle yerleşik devletin Doğulu biçimi hakkında herhangi bir kavramsallaştırmanın eksikliğine dikkat çekilebilir. Yani Mısır, İran, Çin gibi yerleşik devlet geleneklerinin kuramsal olarak nasıl temellendirildiğine pek değinilmemektedir. Elbette yazarın temel derdi, Batılı yerleşik devletin evrensellik iddiasıyla hesaplaşmak olduğu için bu ihmal anlaşılabilir ama daha bütünlüklü bir çözümleme ve yerleşik devletle göçebe devletin iç içe geçişlerinin anlaşılabilmesi için bu husus önem taşımaktadır. İkinci ve daha önemli bir sorun, kitabın yerleşik devlet ve göçebe devlet bölümleri arasındaki bakışsızlıktan doğmaktadır. Daha açıkçası, yerleşik devlet bölümü, devletin tanımı, kökeni ve niteliğine yönelik derinlemesine bir kuramsal incelemeye dayanırken; göçebe devlet bölümü, göçebe toplumların devletlilik niteliğini peşinen kabul edip literatürde bu konudaki savların nasıl “göçebelik eşittir barbarlık”tan, “göçebelik de bir devlet türüdür”e evrildiğini soruşturmaya hasredilmiştir. Bu yöntemsel farklılık, göçebe devletin genel devlet kavramıyla ilişkisini gölgede bıraktığı gibi, yerleşik devletin ölçütlerinden bağımsız olup göçebe devleti de kapsayacak biçimde genel devlet kavramının nasıl ve hangi ölçütlerle tanımlanacağı sorusunu da boşlukta bırakmaktadır. Yazarın verdiği “devlet, insan toplumlarının iktisadi ve toplumsal örgütlenme ve yönetme tarzıdır” tanımı (s. 263), bu bağlamda genel devlet tanımı açısından sanırım yeterli olmayacaktır. Sonuç olarak çalışma, devlet gibi çok temel bir konuda okuyucusunu farklı literatürlerdeki tartışmalarla tanıştırmayı, öğrenci, akademisyen veya alan dışı meraklılar gibi farklı okuyucu kitlelerine hitap etmesi, geniş ve kapsamlı bir literatür taramasının akademik bir çalışmada önemini göstermesi bakımından hem ufuk açıcudur hem de temel bir referans kaynak olmaya aday bir çalışmadır.

Sonnotlar

1 Ayman Güler B (Nisan 2023). *Devlet Bilimi: Göçebe ve Yerleşik Devlet*. 1. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 277 sayfa.

2 Detaylı bilgi için bkz. Adalıoğlu H H (2007). Kaşgarlı Mahmud’un Dîvânü Lûgati’t-Türk Adlı Eserindeki Türk Dünyası Haritası Üzerine Düşünceler ve Yorumlar, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 17, s.23.

3 Ayman Güler B (Nisan 2023). Göçebe Devleti “Tarih”e Yerleştirmek. *Teori*, 399, s. 2.

Kaynakça

Adalıoğlu H H (2007). Kaşgarlı Mahmud'un Dîvânü Lûgati't-Türk Adlı Eserindeki Türk Dünyası Haritası Üzerine Düşünceler ve Yorumlar. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 17, 1-28.

Ayman Güler B (Nisan 2023). Göçebe Devleti "Tarih"e Yerleştirmek, *Teori*, 399, 1-12.